

FILEP TAMÁS GUSZTÁV

Beklen*

1956-os emlék – 1997-ből

Anyám nem vágyott vissza a szülővárosába, máig azt hiszem, azért nem, mert apám letartóztatása után csak szűk körben tapasztalhatta meg a szolidaritást. Isten ne vegye bűnömül, én magam máig nem ismertem meg igazán azt az alföldi települést, amelynek neve – „rejtjelesen” – benne foglaltatik ennek az írásnak a címében. Oda indulunk bátyám autójával, én viszem a két kislányt – a fiú még nincs másfél éves, ő az anyjával marad –, lássák, honnan költözött a család a fővárosba, az ötvenes-hatvanas évek fordulóján. Apám a szabadulása után döntött úgy, hogy nem marad ott rendszeresen megfigyelt fő ellenségnek abban a városban, amelynek gimnáziumába még a forradalom előtt – így hallottam a történetet gyerekkoromban – azért kérette át magát, mert valamilyen megyei pedagógusszeánszon meglátta anyámat, aki szülővárosa egyik iskolájában tanított.

Sokan gondolkodtak így, miután kiszabadultak: a nagyvárosban kell eltűnniük, ha nem akarják magukat meg a családjukat kiszolgáltatni későbbi kalamitásoknak. Érdekes: sohasem került a kezembe olyan szociológiai tanulmány, amely a kiszabadult és Budapestre fölvergődő '56-osok integrálódását s a leszármazottaik első évtizedeit dolgozta volna föl – pedig kerestem is. Apám persze nem maradhatott tanár, az én születési anyakönyvi kivonatomban – 1961-ből – még mint vas munkás szerepel. (A hatvanas évek elején lett belőle újra értelmiségi, azt mondhatnám, szinte véletlenül – kiírtak egy megfelelő álláspályázatot; a pályázati anyagban nem kellett föltüntetni a büntetett előéletet.) Valószínű, hogy az egész történetből végsőfokon inkább előnyöm származott. Így születtem meg én Budapesten, s lettem másodgenerációs '56-os és első generációs – ha nem is fő-, de – ferencvárosi.

Az anyósülésen apám, lábánál koszorú. Ma neki kell fölavatnia az '56-os Forradalmi Munkástanács emléktábláját anyám szülővárosának főterén, a Tanács egykori székházának oldalán.

Vagy tíz éven át rendíthetetlen tervem volt, hogy egyszer majd megírom a nagy, 1956-ról szóló regényt. Régen kezdődött, talán akkoriban, amikor beírtak a gimnáziumba; sokkal korábbra nemigen datálható, lennebb szó lesz

róla majd, miért. Nem mondom én, hogy módszeresen készültem erre a feladatra, sőt! Azt gondoltam akkor, hogy harmincéves koromig egyetlen könyvet sem fogok írni, mert csak akkor leszek igazán tájékozott a világ dolgaiban. Ez a vélelmem nem igazolódott, de mindegy is – a fölkészülésből a két legfontosabb dolog úgymint kimaradt: a prózáírói technikák elsajátítása és a szabadságharcra vonatkozó adatok módszeres összegyűjtése. Volt aztán még egy ok, amelyet akkoriban inkább érezhettem, mint tudtam: hogy más a szépirodalom igazsága és más a történelemé. S engem a történet érdekelt; ezt részben etikai szempontok, részben talán egyéni elfogultságok magyarázzák. Az igazságra – így emlékszem vissza – volt fogékonyság a generációmban. De csak azokra az igazságokra, amelyeket készen kapott. A lappangók fölféjtéséhez szükséges módszerek sokáig hiányoztak még – mára meg kivesztek talán.

Lehet, hogy más is késleltette a munkát. 1989 előtt napnál világosabb volt, hogy az esetleg elkészülő regényt úgysem lehetne eljuttatni lehetséges olvasóihoz. Nem dobtam el a tervet, csak éppen évekig nemigen gondoltam rá. Volt még idő. Aztán körülbelül egy évtizeddel ezelőtt egyszerre döntöttem el, hogy mégsem fogom megírni azt a könyvet. Ezt a fogadalmamat, emlémem, később is sikerül megtartanom.

Apámat a városházán elviszik – most nem a pufajkások –, ő a díszközgyűlés elnökségében kap helyet. Én sem maradok sokáig magamra a két leánykával, megkérdezik, kit tisztelhetnek bennem; kiderül, hogy valamilyen mi is díszvendégek vagyunk, legalábbis annyira, hogy az első sorban kell ülnünk, és ott kell lennünk az ebéden is. Én magam nem egészen egy évtizede persze nem tudtam volna elképzelni hasonlót. Azt viszont észrevettem, amikor – még a diktatúra korszakában – néha-néha megfordultam e városban, hogy apám nevét bizonyos körökben kisebb legenda övezi. Részben azok között, akik a város gimnáziumába jártak akkor vagy utóbb.

A nyolcvanas években Budapesten meg lehetett tapasztalni az '56-os – még illegális – folklór elemeit, bár ott inkább a fegyveres felkelés emlékei kapcsán. Ebben a kisvárosban viszont egy csöpp vér sem folyt a forradalom idején. A Forradalmi Tanács őréséget állított a veszélyeztetettek – a rövid időre megbukott rendszer prominensei – kapui elé, és első közleményében elítélte a bosszút. Nem is került rá sor. Egyvalakinek utalt ki egy pofont a népharag, vagy talán lelőtték a lépcsőn; a lényeg az, hogy sikerült megmenteni. Ennek az embernek a felesége 1981 októberében, a forradalom huszonöt éves évfordulója előtt fölhívta anyámat, és megátkozta az egész családot. A dolgok talán nem is olyan mitikus egybeesése folytán néhány héttel azután történt ez, hogy

* Beklen: a kun szó magyarázatát lásd: Bellon Tibor *A nagykunsági mezővárosok állattartó gazdálkodása a XVIII–XIX. században* (Karcag, 1996) című munkájában.

engem becitáltak a ferencvárosi rendőrkapitányságra a Belügyminisztérium ott vendégeskedő munkatársai, hogy beszervezzenek. Kísérletüket nem koronázta siker. Talán nem volt teljesen alaptalan az a feltételezésünk, hogy a telefont, amelyen néhány hét múlva az átok elérkezett hozzánk, nem csak mi hallgattuk akkoriban.

A szüleim állami esküvőjére 1956. november 3-án került sor – apám úgy mesélte valamikor, hogy ekkor szakíthatott rá időt, meg tudta, hogy „nehéz napoknak nézünk elébe”. A nászéjszaka hajnalán azzal ébresztették őket, hogy szovjet tankok vonulnak a városon keresztül, apám is igyekezzen a tüzlaktanyába, mert az alakulat a hozzá csatlakozó, beöltözött civilekkel kivonul a város határába, hogy felvegye a harcot a következő páncélos oszloppal, vagy megtámadja a szomszédos repülőteret bekerítő szovjet tankokat. Végül nem lőttek. Apám, a Forradalmi Tanács titkára, mielőtt kiment volna a harcálláspontra, föl hívta a repülőteret. Kiderült, hogy a repülő-sők ultimátumot kaptak a szovjetektől: ha ellenállnak, a páncélosok szétlövők a tiszt lakásokat, ahol talán még aludtak az asszonyok és a gyerekek. Lassan a tüzerek is belátták, nincs értelme lemészároltatni a fél várost. Visszamentek a laktanyába, a központba, és apám a hangszórókon keresztül kihirdette a kijárási tilalmat, nehogy a gyerekek Molotov-koktélokot dobáljanak. (Ezzel azonban nem fejezték be az ellenállást: a városban még decemberben is sztrájkoltak, és a helyi lap – apám szerkesztette – az ország egyik utolsó szabad orgánuma maradt.) Hajnalban, még mielőtt a tüzerekhez indult, apám hiába próbálta fölzörgetni a közelben lakó egykori századost – nem jött ki senki a házból. Később mégis ez a volt tiszt lett az egyetlen áldozat. A pufajkások agyonrugdosták; sírja ma az emlékünnepek egyik színhelye.

Az egyik házkutatást megelőző éjjel halt meg dédnagyanyám, testét a földre terítették, ahogy szokás. „Te csak ne beszélj a jogról, amikor nekem át- meg átlépték a halott nagyanyámat, amikor apád pisztolyát keresték!” – csattant föl egyszer anyám, huszonöt évvel később. Féltett. Amellett agitáltam ugyanis, hogy az emberi jogok nevében demonstrálni kell Kádár ellen. (Most föllapozom apám könyvének azt a részét, amely kronológiaszerűen tartalmazza az eseményeket. December 20-ánál két dolog szerepel. Az első: „Újabb eredménytelen házkutatás Filep lakásán. Feleségének a lakásban halva fekvő nagyanyját is átkutatják.” A másik mondatból az derül ki, hogy aznap apámat és egyik barátját előzetes letartóztatásba helyezik.

Innen még elengedték; lelkész nagyapám akkor utazott a kisvárosba, s megtartották az egyházi esküvőt. Ha úgy veszem, az ekkor készült fotográfiákon már ott van

a bátyám is, aki aztán a francia forradalom évfordulóján született, 1957. július 14-én. Anyám akkor kapta meg az első engedélyt a beszélőre, egy másik országrészbe. Az e hír kiváltotta izgalom folytán lett a bátyám koraszülött. (Nem látszik rajta.) Anyám tehát másnap nem ballaghatott fölfelé a börtön lépcsőjén. Apám mégis látta őt közeledni. „Hol van Ibolya?”, kérdezte anyai nagyapámat. „Gratulálok”, volt a válasz, „tegnap fiad született”. „De Ibolya hol van?”, kérdezte újra apám, aki semmit sem értett az egészből, „hiszen itt jött föl a lépcsőn az előbb”.

Ez az a három történet – életem része mind a három, ha nem voltam is jelen, minthogy nem éltem még –, ami miatt nem akarom már megírni azt a regényt. Mert olyan mind a három, mintha hetekig rágtam volna a tollat, amíg kifundáltam – noha ingyen kaptam mindegyiket.

Apám a letakart emléktábla előtt áll, és beszél. Még gyerek voltam, amikor a perirattörésekben vagy valamelyik ítéletben láttam, hogy természetszerűleg reakciós és sovíniszta nevelést kapott, hiszen az apja – apai nagyapám – református pap. Nem tudom és nem is feltételezem még, hogy hét év múlva Gyurcsány Ferenc a parlamentben klerikálisoknak és nacionalistáknak fogja nevezni azokat, akik magyar állampolgárságot szeretnének adni a határon túli magyaroknak. Ezért szeretném, ha ebben a beszédben apám nem szidná mértéktelenül a Horn-kormányt; gyógyíthatatlan idealizmusomtól vezettetve azt remélem, hogy '56-ból meg lehet teremteni az össznemzeti hagyományt. Mintha csak kitárlná, mire gondolok; valójában ő gondolta előbb – a szöveg le van írva, papírból beszél:

„A Biblia szerint a Mózes vezetésével az egyiptomi szolgaságból kiszabadult zsidó nép csak negyven évi pusztában való bolyongás után érhetett be az ígért földjére. Akkor, mikor már kihalt az elinduló, bűnös generáció, és felnőtt helyette az új, a tiszta. Talán mi is így vagyunk. Hiszem azt, hogy a most felnövő ifjúság meghallja a forradalom üzenetét. Bízom abban, hogy az új nemzedék agyában nem robbannak majd a hazugság bombái, méltóak lesznek a magyarsághoz, és fejet hajtának apáik, nagyapáik forradalmának emléke előtt.”

Ez a néhány mondat itt, e gyülekezetben mindenkinek mást jelent, mint nekem. Nekem azt üzeni, hogy anyám után az apámat is elveszíthetem.

Utolsó történetem főszereplője egy rendőrtiszt fia. Ismertem a szüleit is, kedvesebb emberekkel ritkán találkoztam azelőtt. Édesapjáról azt gondoltuk, hogy közlekedési rendőr, esetleg a bűnüldözésnél dolgozik – ma is az a gyanúm, hogy nekünk volt igazunk –, ám az én Gábor barátom egy ízben, míg hazafelé ballagtunk a Mester utcán

az iskolából, azzal hengegett el, hogy apja 1956-ban halált megvető bátorsággal lötte a fasisztákat az egyik minisztérium tetejéről. Nem emlékszem, hogy a Kossuth téri sor-tűz benne volt-e a nyolcadik osztályos tankönyvünkben, vagy csak a tanárnő mesélte el az órán – nyilván nem a hiteles – történetét. Én akkor földühödtem, s a hazafele úton elmondtam, amit azokról a napokról tudtam.

1975-öt írtunk, még odább volt a huszadik évforduló. Gábor fölállt a következő történelemórán, s szinte követelte a tanárnőtől, hogy mondja meg az igazat: mi volt 1956-ban: ellenforradalom, vagy – „mert van az osztályban olyan, akinek ez a véleménye” – forradalom. Nem mondta ki a nevemet, azt is nyilván csak én vettem észre, hogy egy pillanatra rám rebben a tekintete. A tanárnő, aki nálunk igazgatóhelyettes volt, s úgy tudom, az egyetemen is oktatott, maga volt a kommunizmus kísértete, bár nem abban a formában, ahogy azt Marx és Engels emlegették. Megismételte az ismert mesét a fasisztákról, a söpredékről és a megtévesztettekről. Nem lett botrány, de nem is ez a lényeges. Gábor, akinek a családja, mint nekem korábban elmondta, zsidó származású volt, a tévéből, rádióból, az iskolában és talán otthon is csak azt hallotta, látta addig, hogy 1956-ban a fasiszták védtelen emberek százait mészárolták le. Irracionális félelem munkált benne, én voltam az, akitől először hallott más véleményt 56-ról. Mégis volt benne annyi tapintat és lélekjelenlét – noha sohasem került még hasonló helyzetbe, és nem volt mintája az ilyen esetekre –, hogy ne keverjen bajba. Valóban az igazságot akarta megtudni, és nem csodálkozom azon, hogy abba, amit a tanárnőtől hallott, belenyugodott. Amikor

eszembe jut, már nem is értem, hogyan gondolhattuk '88-ban és '89-ben a tüntetéseken, hogy ott áll mögöttünk egy egész elnémított társadalom.

Nem tudom, eszembe jutott-e akkor, 1975-ben, hogy ennek a megdöbbenésnek a párján én már túljutottam, ha nehezen is. Talán van, aki úgy gondolja, hogy az efféle családok, mint a miénk, a szabadság szigetei lehetnek. Elárulom – és ezzel a többiek is így voltak bizonyára –, hogy magamnak is meg kellett vívnom belül a saját kis szabadságharcomat.

Előttem nem lehetett beszélni, mert mindent elpofáztam az iskolában, így aztán csak rettentő félszavak jutottak el hozzám arról, hogy apám börtönben volt, és arról is, hogy mikor. Otthon megtaláltam a szakirodalmat az „ellenforradalom” „rémtetteiről”; úgy emlékszem, egyszerre tárult föl előttem a dermesztő titok.

Nyolcadik után néhány napot töltöttünk itt a közelben, a kisváros melletti fürdőhelyen, akkor mutatta meg apám a főteret: itt dolgozott, itt tüntettek a diákokkal, itt vitték a városi fogdába, megbilincselve.

Azelőtt fél évvel volt az affér Gáborral, majd az emlegetett történelemóra.

Egy vagy fél évvel korábban ismerhettem meg a történetet, még illusztrációk nélkül, a helyszíntől távol, otthon, a Ferencvárosban.

Ezt előzhette meg az a lidércnyomásos két év, amikor mintaszerűen az kellett hogy legyen, és az is volt a meggyőződésem, hogy fasiszta volt az apám.

Az a két év, amelyről sokáig úgy gondoltam, hogy sosem bocsátom meg nekik.

